

ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏ

ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ՏՈՒՅԼԻՆԱԿԱՆ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԵՍԸ ԹԻՓԼԻՍՈՒՄ

Անցեալ տարի, երբ մօտենում էր վրաստանը Ռուսիայի հետ միանալու հարկւրամեալ տարեդարձը, Թիֆլիզում մտածման առարկայ եղաւ արհաւիրեալ թէ ինչ եղանակով տօնուրաւ պատմական և մեր երկրի համար շատ մեծ նշանակութիւն ունեցող յօճակներ, եւ ի միջի ալլոց արծարծուեց նաեւ արհաւիրեալ միտքը, թէ հետաքրքրական կլինի տեսնել, թէ Կովկասի ազգաբնակչութիւնը որքան լաւաշաղիմութիւն է արեւալդ հարկւր տարուալ ընթացքում. բայց ինչ կերպով կարելի էր ցոյց տալ զանազան ազգութիւններից բաղկացած մի ամբողջ ժողովրդի քաղաքակրթական լաւաշաղիմութիւնը, որ շատ բազմակողմանի տարրերից է կազմուած. Հարկաւ ցուցահանդէսը ամենից լաւ միջոցն էր արդ նպատակին հասնելու համար. երկրի և ժողովրդի գիւղատնտեսական և արդիւնարեւակաւ աստարիզում ցոյց տուած լաւաշաղիմութիւնը կարող է ցոյց տալ և նորա քաղաքակրթութեան աստիճանը:

Կովկասեան գիւղատնտեսական կայսերական ընկերութիւնը լանձն առաւ արդ դժուար գործը ու կարճ ժամանակի ընթացքում կազմակերպեց Կովկասեան յօճեկեան գիւղատնտեսական ու արդիւնարեւակաւ ցուցահանդէսը, որ թէև իբրեւ շտապով կատարուած գործ՝ մեծ թերութիւններ ունեցաւ և մինչև անգամ նիւթական վնաս պատճառեց գիւղատնտեսական ընկերութեանը, արհաւիրեալ պարզ կերպով ցոյց տուեց՝ թէ որքան մեծ տարբերութիւն կալ կովկասեան ազգերի ալժմեան նիւտ ու կացի, սովորութիւնների, պահանջների, դպրոցական գործի, գիւղատնտեսութեան և արդիւնարեւութեան ասպարիզում ցոյց տուած ջանքերի և սրանից հարկւր տարի առաջ գոյութիւն ունեցող նահապետական պարզ բարբերի ու երկրի և արդիւնքի մշակութեան տարրական եղանակների մէջ:

Բացի իշեալ հարկւրամեակից, այս տարի լրանում էր նաեւ Կովկասեան կայսերական գիւղատնտեսական ընկերութեան գոյութեան լիսնս մեակը. ուստի և ընկերութեան ղեկա-

վարներն ամեն ջանք ի գործ դրին՝ հասարակութեան առաջ պարզերես գուրս գալու։ Կաղմուեց ցուցահանդէսը կաղմակերպող վարչութիւն, որի պատուոյ նախագահն եղաւ Նրկրիա Կառավարչապետ իշխան Գալիցիներ։ Իսկ գլխաւոր վարչութեան նախագահ եղաւ իշխան Պ. Գրուզինսկին, Կովկասեան Կալսերական գիւղատնտեսական ընկերութեան փոխ-նախագահը։ Ցուցահանդիսի կօմիսար ընտրուեց իշխան Անդրօնիկովը։ Իսկ ամբողջ ցուցահանդէսն իւր բարձր հովանաւորութեան ներքոյ առաւ Նորին Կալսերական Մեծութիւն մեծ իշխան Միխայիլ-Նիկօլաւիչը-Կովկասի նախկին փոխարքան։

Ցուցահանդէսը պաշտօնապէս բացուեց սեպտեմբերի 4-ին և մինչև նոյեմբերի մէկը ունեցաւ մօտ 160,000 այցելու։ Այսթիւն աւելի մեծ կլինէր, եթէ Քիֆլիղում այդ միջոցներին անձրեւալին ու վառ եղանակ չլինէր։

Ցուցահանդէսը բաղկացած էր հետևեալ 18 գլխաւոր բաժանումներէից։ 1) երկրագործութիւն, 2) գինեգործութիւն, 3) ալիքգործութիւն և բանջարեղէնի մշակութիւն 4) պտուղների մշակութիւն, 5) զարդի տեղ ծառայող բոլոր, 6) անասնապահութիւն, 7) ընտանի կենդանիներ, 8) կաթնատնտեսութեան և կենդանադահութեան արդիւնքներ, 9) շերամապահութիւն ու մեղրապահութիւն, 10) ձկան արդիւնքներ, 11) երկրագործական գործիքներ և մեքենաներ, 12) տնային և արհեստների արդիւնքներ, 13) գործարանական արդիւնքներ, 14) լեռնային, 15) մանկավարժական—արհեստգիտական, 16) գիտական-ստատիստիկական, 17) գիտական դպրոցական և 18) զեղարուեստական։ Ի ցոյց կարող էին դրուիլ միմիայն կովկասեան երկրների արտադրութիւնները։

Ցուցահանդէսի փառեալ շէնքը կառուցուեց այգեպանութեան դպրոցին կից գետնի վրայ ու մասամբ էլ նոյն իսկ այդ դպրոցի այգում։ Համարեա թէ բոլոր բաժանումներն էլ զետեւեղուած էին գլխաւոր մեծ շէնքի մէջ։ շէնքից դուրսն էին Քիֆլիղ ու Բազու քաղաքների սրահները, դպրոցական վարչութեան սրահը, Բազուի նախարարիւն քերական սրահը, Բազուի պանորաման, մի քանի մասնաւոր արդիւնքներողներ ի սրահներ և այլն։

Սմենից հարուստ բաժինը հարկաւ երկաղործականն էր։ Որովհետև Կովկասեան երկրների աղգաբնակութեան աչքի ընկնող միաժամանակութիւնը երկրագործութեամբ է պարագլուծւում, այս բաժինը զասակարգերի էր բաժանուած ըստ նահանգների և ամենից ճոխը Նրեանեան նահանգինն էր։ Հացահատիկների մշակութիւնը և գորան վերաբերեալ գործիքները՝ թէ հին ասիական և թէ գլխաւորապէս նոր-Ներսիսական՝ աչքի էին ընկնում իրենց բաղմութեամբ։ հնձելու, կալսելու մեքենաները ու նոր ձեւի զութանները կամաց-կամաց տարածուում են մեր երկրում և մեր պատշաճողական գիւղացիները հետզհետէ հա-

մոզում են, որ դրանց գործածութիւնն առաւել ձեռնառու է, քան իրանց հնադարեան գործիքները:

Հանդէս բերուած մեծաքանակ ու բազմատեսակ գինիներն և ընտիր ընտիր պտուղների տեսակներն ապացոյց են թէ վերջին ժամանակները մեր ակդիգործները մեծ ջանք են գործ դնում՝ ազնուացնելու պտղաբեր ծառերի տեսակները:

Տնայնագործութեան արդիւնքներից թէև շատ բան չկար ցուցահանդէսում, բայց եղածներն էլ ցոյց էին տալիս՝ թէ մեր երկրի մի քանի մասերում որքան նուրբ գործուածքներ են կարողանում արդիւնաբերել՝ ամենապարզ և հասարակ գործիքներով:

Կարողական-արհեստգիտական բաժանմունքում այնքան նեղուած էր, որ դժուարութեամբ էր կարելի լինում մանրամասն դիտողութեան ենթարկել ի ցոյց դրուած աշակերտական աշխատանքի արդիւնք իրեղէնները: Բայց և այնպէս մի քանի արհեստաւորաց և կար ու ձևի դպրոցների արդիւնքները լաւ տպաւորութիւն էին թողնում այցելուի վրայ: Տարաբաղդաբար պէտք է նկատենք, որ ոչ Գէորգեան ճեմարանը, ոչ Ներսիսեան դպրանոցը և ոչ էլ մեր միւս թեմական դպրոցները ոչինչ չէին ուղարկել ցուցահանդէս. ս. էջմիածնի տպարանն ու հռչակաւոր մատենադարանն էլ ոչինչ չէին դրոյն ի ցոյց դնելու և հասարակութեան ցոյց տալու իրենց գործիքները:

Այցելուն պարզ և ամփոփ գաղափար էր կազմում նաև Բաղուի նաւթի արդիւնաբերութեան վրայ. նաւթի վիշկան, նաւթի հօր փորելու, նաւթ հանելու գործիքներն ու գործողութիւնները բաղու չտեսնողին էլ լաւ դաղալար էին տալիս:

Հանքային ոչ շատ ճոխ ժողովածուները ցոյց էին տալիս մեր երկրի հանքային հարստութիւնը. քարածուխը, մարմարի տեսակները, պղինձը, աղը և այլն հետզհետէ պէտք է մեր անհող մնացած գիւղական դասակարգին ապրուստի միջոց տան, ինչպէս որ այժմ տալիս է նաւթի արդիւնաբերութիւնը:

1. Գեղարուեստական բաժինը նորնպէս աղքատ էր. Կոնստանտինոպոլի մէջ աչքի էին ընկնում նաև վարդգէս Սուրենսանցի մի քանի հայկական կեանքից նկարած լաջող պատկերները:

Ու Բօբեկեանական ցուցահանդէսի ամենամեծ թերութիւններից մէկն էր աղգագրական նիւթերի ու տիպերի բացակայութիւնը. եղածն այնքան քիչ էր, որ օտարը դրանով երբէք զաղափար չէր կարող կազմել կովկասի բազմաթիւ ազգութիւնների ու նրանց կենցաղի մասին:

Չնայելով իւր թերութիւններին, կովկասեան լօբելիսական ցուցահանդէսը մի որոշ պատկեր տուեց մեր երկրի տրտեսական ու արդիւնաբերական դարգացման և ցոյց տուեց, որ կովկասեան աղգերի մէջ առաջնակարգ տեղ են բռնում հայերը. ցուցահանդէսի առաջնակարգ մրցանակների մի խոշոր մասը ստացան հայերը: